

מקושרים

גיליון שבועי בענייני כוונת וביאורי תיבות התפילה מתוך אוצרות סידורים ומחזורים מתיבתא

גיליון י"ג

פרשת שמות | תשפ"ה

התפילה בפרשה

אמרי שפר ממאורי האמונה

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בְּאֵר (א, א).

כי יש ב' סוגי תפלה, אחד הדיבור עם האותיות והשמות, ב' הכוונה של האותיות והשמות. וכן יש ב' סוגי בני אדם, א' אנשי החומר והגוף, ב' אנשי הצורה והנשמה. וכאשר יתחברו ב' סוגי האנשים עם ב' סוגי התפלה אז התפלה הוא כגוף עם הנשמה, ומקיים כל המצוה בשלימותה ונזכר שם.

והנה קבלתי ממורי זה"ה [הבעש"ט] כי השם של האדם היא הנשמה, ונתן מופת לזה, כאשר האדם ישן ובקראו שמו הוא נתעורר וכו'...

ובזה יובן וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הדיינו הנשמה של תואר בני ישראל, הַבָּאִים מִצְרָיִם, בתוך האותיות של התפלה שיש לו מיצר וגבול של תואר אנשי החומר שנקרא יעקב, ואז נקרא התפלה גוף ונשמה, שהוא אִישׁ וּבֵיתוֹ בְּאֵר, שבאו למעלה, מה שאין כן תפלה בלא כוונה כגוף

בלא נשמה, שנתעכבה התפלה מלבא למעלה (צפנת פענח לבעל התולדות).

וַיְרָא אֱלֹקִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹקִים (ב, כה).

יבואר על דרך משל, כי עני מבקש מעשיר למלאות שאלתו ובקשתו, אשר היכולת ביד העשיר למלאות בקשתו, והעשיר צריך לדבק מחשבתו בצער העני בכדי שירחם עליו, כי כאשר העשיר ידבק מחשבתו בצער העני אז בודאי ימלא בקשתו, כאשר היכולת ביד העשיר לרחם על צער העני ולמלאות בקשתו.

כן הדבר הזה, כשישראל הם בצער צועקים להשם יתברך לרחם עליהם, כאשר הקדוש ברוך הוא ממלא תמיד כל שאלות עמו בית ישראל, אז צריך האדם לדבק מחשבתו ותפלתו להקב"ה, וגם 'תפלה' לשון התחברות מלשון וּפְתוּלֵי אֱלֹקִים וגו' (בראשית ל, ח וברשי"ש), ואז הקדוש ברוך הוא כביכול מחבר את עצמו להם כדי לרחם עליהם.

וזהו וַיְרָא אֱלֹקִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹקִים, 'וידע' הוא התחברות, מלשון וַיַּדַּע אֲדָם (בראשית ד, כה), וזהו וַיַּדַּע אֱלֹקִים (קדושת לוי).

ואני תפילתי

צדיקים ועבודת התפילה - בראי הפרשה

הופיעה אשה לפני אחד מצדיקי הדורות, עיניה רכות מרוב דמע ולבה בקושי עומד בה מרוב יגון, ותינתה את כאבה לפני הצדיק. זה כשני עשורים מנישואיה ובייתה עודנו ריקם, שם, השקט צווח בדומיה והקסר זועק מכל עבר.

'הבה לי בנים' תבעה במפגיע באמונת חכמים תמה, ואם אין מותה אנכי'.

נשא הצדיק עיניו רחמיניות, וכזקן מלא רחמים החל להרעיף ברכות לרוב על זרע של קיימא, זרע ברח' ה' ופרי בטן אשר עוד ירווה נחת לרוב את הוריו ומוריו.

שמעה האשה את ברכות הצדיק, עיניה הזילו דמעה או שתיים של אושר, אך היא לא התמהמהה יותר מדי. תיכף סבה על עקביה ויצאה מחדרו של הרב, חזרת מטרה ובגישה מעשית להפליא.

'איזו עגלת-תינוק יש לך להציע לי?' פנתה בנימה עניינית למוכר המקומי, 'ומה לגבי עריסה ומזון, בקבוק איכותי ושמה אף צעצוע תואם-גיל?'

לה, שהיך את המקרה לאשורו וידע במה בדריים אמורים, נדהם. הוא ניסה לעצור את שטף דיבורה, להטות אותה לכיוון מעט יותר, איך לומר, ריאלי, אולם לשווא.

'פקחית וחכמה אשה זו' התבטא הצדיק כעבור שנה תמימה, בעת שנכחו הכל לראות כי מוברי הצדיק לא נפל ארצה מאומה וכי נפקדה האשה באורח נס בפרי בטן, אשר ראתה לנכון להכין את הכלים לקבלת הישועה'.

'אמונתה התמימה והיוקדת, העובדה שהיה כל כך פשוט לה שהישועה בוא תבוא' המשיך, 'היא זו שהביאה עליה בסופו של דבר את הישועה'.

עם ישראל מתכנס סביב משה רבנו, המושיע העתידי שמביא להם לראשונה לאחר שנות שעבוד חשוכות את בשרת הגאולה. הוא מספר להם על אלקי אבותיהם העתידי לגאולם משפל המדרגה ולקחתם לו לעם ומבשר להם: **פֶּקֶד פְּקֻדָּתִי אֲתָכֶם.**

לצד זאת הוא מוסיף להם הנחיות מעשיות ברורות, משהו ממשי שיש בידם לעשות לקראת אותה גאולה (שם פסוק כב): **וְשָׂאֵלָה אִשָּׁה מִשְׁכַּבְתָּהּ וּמִגֶּרֶת בֵּיתָה כְּלֵי כֶסֶף וְכֶלִי זָהָב וְשִׁמְלֹת וְשִׁמְתָם עַל בְּגֵדֵיכֶם וְעַל בְּגָדֵיכֶם וְנָצַלְתֶּם אֶת מִצְרַיִם.**

אל תסתפקו בצפייה והשתוקקות, באמונה בסיסית בלבד, הוא מבהיר להם. אדרבה, עליכם לנקוט בפעולות ממשיכות שיש בהן כדי להוכיח את עוצמת האמונה שבליבכם.

כעין הנהגה זו מצאנו אצל גדולי עולם, אשר הכינו בביתם ולעתים אף סמוך למיטתם בגדי חג, כדי להיות מוכנים לרגע הגדול והמיוחד, הרגע שאמור לבוא תיכף, בהישמע קול שופר גדול ובקיצוץ נדחי ישראל על ידי משיח צדקנו.

הדבר נכון הן לגבי ישועת עם ישראל בכלל, וכמוכן שהוא נוגע אף להנהגתו של כל אדם עם קונו. כשאדם מתפלל, כשהוא שופך תחינה לפני היושב במרומים שיעניק לו את מבוקשו או יפדהו מצרה זו או אחרת, עליו להאמין בכך. לא זו בלבד, אלא עליו לחיות את זה, להרגיש כי הנה, תפילתו נושאת פרי והוא אכן נושע עוד מעט קט.

כך, על ידי אמונה תמה זו שירשנו מאבותינו שנגאלו ממצרים, נזכה כל אחד ואחד לישועתו הפרטית, ובודאי שנראה זאת עין בעין במהרה בימינו בגאולה השלימה.

חרדים), ויש השוללים זאת (שו"ת דבר שמואל קצה ועוד).

בנוגע לעצם השאלה האם חובה לאומרו, בפרי חדש (שם) הובא כי זו חובה לכל דבר וענין, ואילו האור החיים הקדוש (ראשון לציון סוף ברכות) פסק כי אין זו חובה אלא מנהג חסידות. הגאון מוילנא, על סמך הדעות שאין זו חובה, לא הקפיד לאומרו בחזרת השי"י - משום שלטענתו הדבר גורם להחסרת השמיעה הראויה והשלמה של חזרת התפילה (ראה 'מעשה רב' תפילה סימן מג, הובא בשער הציון קכד, כב).

שומע כעונה

בחזרת התפילה מפי השליח הציבור, אם כי בימינו פחות נוגעת חזרה זו להוצאה ידי חובה של מי שאינו יכול או יודע להתפלל, אולם למעשה זו עיקר תקנתה.

ניתן לצאת ידי חובה באמצעות בניית 'אמן' על דברי המתפלל או הכמור, אולם למעשה קיימת אפשרות לצאת ידי חובה אף ללא כן, בעצם ההקשבה לתפילה או הברכה. הנחת היסוד ההלכתית המאפשרת לאדם לצאת ידי חובתו אף ללא שמתפלל בפועל בעצמו ואף שאינו עונה 'אמן', מבוססת על ההנחה המובאת בחז"ל (סוכה לח, ב): **שומע כעונה.** היו אומר - השומע את התפלה או הברכה הרי נחשב לו הדבר כביכול ענה ואמר בעצמו.

עם זאת, חלוקים הראשונים בדעותיהם בנוגע להגדרת 'שומע כעונה'.

לדעת רש"י (שם ד"ה הוא אומר), השומע אינו מקיים את חובתו בעצמו, אלא כביכול נתמנה האומר עבורו כשליח להתפלל עבורו. ואילו התוספות סבורים (שם ד"ה שמע) כי עצם השמיעה נחשבת כדיבור, והרי ששומע כביכול אמר את הברכה או התפילה בעצמו.

השלכה הלכתית העולה מנידון זה, היא ההנהגה הנכונה לאדם שעודו באמצע תפילת שמונה-עשרה, ואילו שליח הציבור כבר התחיל את חזרת התפילה והגיע לאמירת 'קדושה'. לדעה שנחשב הדבר כביכול אומר השומע בעצמו, נחשב הדבר הפסק ואסור לו אף לשתוק ולהקשיב לחזן, אולם לשיטה הסבורה שאין זה נחשב כאמירה בעצמו - אין בכך משום הפסק שהרי אין הוא אומר מאומה באמצע תפילתו.

למעשה נפסק בשלחן ערוך (או"ח קד, ז) כדעת רש"י, שעל האדם במצב כזה לעצור מתפילתו ולהטות אוזן לדברי חזן, וכותב המשנה ברורה (ס"ק כח) כי יוצא ידי חובתו, ואין נחשב לו הדבר כהפסק.

צהר לתיבה

הארת מושגים ומתחים בתפילה

ברוך הוא וברוך שמו

מובא בחז"ל (יומא לו, א): **תניא, רבי אומר, כפי שם ה' אֶקְרָא הָבו גְּדֹל לְאֱלֹקֵינוּ (דברים לג, א), אמר להם משה לישראל, בשעה שאני מזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא אתם הבו גודל. חנניה בן אחי רבי יהושע אומר, וְכָרְ צִדִּיק לְבָרְכָהּ (משלי י, ז), אמר להם בניא לישראל, בשעה שאני מזכיר צדיק עולמים - אתם תנו ברכה.**

מכאן מצא רבנו הרא"ש סמך למנהגו (שו"ת הראש כלל ד סי' יט, הובא בטור או"ח קנד): **"שמעתי מאבא מורי שהיה אומר על כל ברכה וברכה שהיה שומע בכל מקום 'ברוך הוא וברוך שמו', וזהו שאמר משה רבינו ע"ה 'כפי שם ה' אֶקְרָא הָבו גְּדֹל לְאֱלֹקֵינוּ'.**

למעשה, רווח מנהג זה ביהדות אשכנז העתיקה עוד טרם זמנו של הרא"ש, והוא מוזכר כבר בכתבי רבי אלעזר מגרמייזא - הרוקח, כמנהג מצוי ונפוץ בעם.

וכך אכן פסק המחבר בשלחן ערוך (או"ח קנד, ה): **"על כל ברכה ששומע בכל מקום אמר ברוך הוא וברוך שמו", ועל דבריו הוסיפו נושאי כליו פרטים הלכתיים שונים הנוגעים לאמירה זו.**

ראשית מדגישים הפוסקים (עיי" מן אברהם שם ועוד) את ההבדל המהותי בין עניית 'אמן' וכיוצא בזה, לאמירת 'ברוך הוא וברוך שמו', ומבהירים כי בניגוד ל'אמן' - הרי שצלוץ אמירה זו אין להפסיק במקומות בהן חל איסור להפסיק בדיבור. יתירה מכך, מבואר בדבריהם (משנ"ב בשם הפוסקים, אולם בקרב פוסקי עדות המזרח היו שחלקו על כך) כי בברכה בה חפץ האדם לצאת ידי חובתו בשמיעתה - אל לו להפסיק בה באמירת 'ברוך הוא וברוך שמו', שהרי זה ממש הפסק בברכה.

נידון בפני עצמו באחרונים הוא לגבי אמירת 'ברוך הוא וברוך שמו' על שמיעת שם ה' מפי הכהנים בברכתם, והאריכו האחרונים לצדד לכאן ולכאן. על כך הובא (פרדס יוסף החדש פרשת נשא אות קסד) בשם הרה"ק האמרי אמת' מגור ז"ל, אשר התבטא כי רודאי שיש לאומרו, **"העולם טועים בזה ומצוה לפרסם."**

עוד דנו האחרונים בנוגע לאמירתו שלא במקום ברכה, אלא בכל פעם כששומע הזכרת שם שמים, יש המצדיקים לאומרו (פרי חדש קכד, ה, וכן הובא בספר

פרעה נתקל בבעיה.

נכון שמאז הגיעו הנה העברים, אחי יוסף ומשפחתם הענפה, הוכח מעל לכל ספק כי הם מהווים נכס של ממש לכלכלה. אמת שהנהגתם המעודנת משפיעה על התושבים כולם ומחנכת את הסיבה להקפדה יתירה על אורח חיים נכון יותר, אצילי בהרבה, מה שמשפיע באופן ישיר על התנהלותה של כל מדינה מתוקנת. בהחלט ניתן להצביע על יעקב ובניו כמקור ייחודי לברכה שופעת.

הכל טוב ויפה, אבל מה (ט - יב): 'הנה עם בני ישראל רב וְעַצְמוֹ מְאֹד'. בני ישראל החלו לתפוס נוכחות של ממש במקום, הם הולכים ומתרחבים, והחשש הנורא הוא: 'פן ירבה ויהיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שְׂאֵינֵנו וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ'. אז מה עושים? הפתרון פשוט. עינוי אכזרי, שעבוד ועבודת פרך, והנה הבעיה תיעלם.

אלא מה, את הנתון הבא לא יכולים היו פרעה, חרטומיו וחכמיו להעלות בדעתם: "וְכִאֲשֶׁר יַעֲנֶה אֹתוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וְיִקְצֹעַ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל". איך זה אכן קרה?

הלא מדובר בתקופה המוקדמת יותר, כשעדיין לא נראו ניצני הגאולה באופק וכל רמז לישועה עתידית לא נראה לעין. השעבוד היה בעיצומו, הסתר הפנים התבטא באופן מוחשי בעצם הגלות המרה והשעבוד המחלט, ועדיין: 'פן ירבה ויפריץ'. הכיצד? את התשובה לכך - מלמדנו האור החיים הקדוש, ניתן למצוא דווקא בחלקו הראשון של הפסוק: 'וְכִאֲשֶׁר יַעֲנֶה אֹתוֹ'. כשהקב"ה מביא קושי או אתגר כלשהו על ישראל, כשהוא מנסה את בניו האהובים בניסיונות מרים, אזי מנגד הוא מעורר בהם כוחות מחודשים ורעניים באמצעותם יוכלו לגבור על המהמורות שברוך ולהתמודד בגבורה. 'וְכִאֲשֶׁר יַעֲנֶה אֹתוֹ', ככל שהקושי גדול יותר, עמוק וכואב יותר - 'פן ירבה ויפריץ', כך גם הכוחות אותם נוסיכים בנו משמים איתנים בהרבה.

אולם בפרשתנו מלמדת אותנו התורה דבר נוסף, כח אדיר באמצעותו יכול כל יהודי להתמודד עם כל קושי, יהיה אשר יהיה, ולהרים ראש כנגד המצרים העוטפים אותו ומאיימים על שלותו ורוחו.

"וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם" (א. א). מגלה לנו הרה"ק ר' חנוך צבי הכהן מבגד' ז"ע (בספרו 'כנה פאר') כי בסופי התיבות של מילים אלה נמצא הכח הסגולי הכביר ביותר שניתן להעלות על הדעת, מתנה נפלאה שאת מעלה אין לתאר: תהלים. באותם מזמורים שחיבר דוד המלך נעים זמירות ישראל, כלל דוד המלך את כל העתיד לעבור על כל יהודי באשר הוא, עד אחרית הדורות. כל השבחים וההודיות, הלבטים והקשיים, הכאב כמו גם התחניות והבקשות, כולם כלולים ובלולים באותם מזמורים.

כח אמירתם בלב נרגש, ככוונת הלב ובהתעוררות הנשמה, מסוגל האדם לצאת מהקצרים המלפפים אותו עד מחנק ולראות עין בעין את ישועתו מאת ה' יתברך. לא בכדי רמזה זאת התורה דווקא כאן, בתחילת סיפור שעבוד ישראל במצרים. זאת כדי ללמדנו כי ממש כאן, בעמק הבכא וברכדי הסבל העמוקים והשפלים ביותר שניתן להעלות על הדעת, בדיוק כאן ממתין לנו אבינו שבשמים וקשוב לתפילותינו, לזמורי התהלים שנשפוך לפניו בלב רותח.

אצל הרה"ק היהודי הקדוש משישחא ז"ע, כידוע, הסתובבו אריות וכפירים של ממש. המסתופפים בצילו היו מבורש של מבקשי ה' משכמם ומעלה, אנשי מעשה שירתם קודמת לחוכמתם, ומלבד כל זאת - תחת המעטה הבטלני אותו עטו על עצמם למראית עין הסתתרו למדנים מופלגים וכאלה שהעפילו לדרגות עצומות בעמל וידיעת התורה הקדושה.

כשהצביעו בני החבורה הקדושה לרובם על אברך משי הניצב בקרן זוית ושופך את נפשו באמירת פרקי תהלים בלחט, עד כמה גדולה היתה הפתעתם כשהגיב: 'דעו לכם, אמירת התהלים של אברך זה חביבה לפני השי"ת כמו לימוד התורה של כולנו גם יחד!' לימים התבררו דבריו ביתר שאת ונכחו התלמידים להבין עד כמה צופיות עיניו הטהורות של היהודי הקדוש, כשיצא שמו אותו אברך בן עלייה ונתפרסם בעולם בתור הסבא קדישא הרה"ק ר' יששכר בער מראדושיץ ז"ע.

עד כמה גדולה מעלת מזמורי התהלים, ניתן ללמוד מלשוננו של דוד המלך עצמו (תהלים טו): 'וְיִהְיֶה לְרִצּוֹן אֶמְרֵי פִי וְהִגִּינוּ לִבִּי לְפָנֶיךָ ה' צוּרִי וְגֹאֲלִי'. וממה שסיפרו לנו חז"ל (מדרש תהלים שוחר טוב א), כי ביקש דוד המלך מלפני הקב"ה: 'שייעשו לדורות, ויחוקו לדורות... יהיו קורין בהם והגוין בהם, ונוטלין עליהן שחר כנגעים ואהלות'.

מאוצרותיו ושיחותיו של הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

כשקרב משה רבנו לחזות במראה הנורא של הסנה הבוער באש ואינו נאפל, נצטווה מפי הגבורה (ג. ה): 'וְיִאָּמֶר אֵל תִּקְרַב הָלֵם שֶׁל נִעְלָה מֵעַל וְגִלְיָה כִּי הִמְקוֹם קִשְׁשׁ אֶתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמְתָּ קִשְׁשׁ הוּא'.

מכאן למדו (ברכות נד, א) כי הנכנס להר הבית - הלא הוא מקום השכינה, אל לו להיכנס אליו במנעליו. לצד זאת הדגישו חז"ל (שם סב, ב - סג, א) כי בניגוד להר הבית - לבית הכנסת מותר להיכנס במנעלים, על אף שבמידה מסוימת נחשב בית הכנסת כמקום השראת השכינה בדומה למקום המקדש.

ההבדל בין בית הכנסת למקום המקדש, נעוץ בעובדה שאין הדבר דרך בזיון, ועקב ההשוואה

במכירות פומביות כאלה ואחרות, בירידי יודאיקה בעלי ניחוח יוקרתי ובאוצרותיהם של בעלי ממון ויחסנים, ניתן למצוא סידורי תפילה הכרוכים בשמם של גדולי עולם, מאורי החסידות וענקי רוח מדורות קדומים.

לא כן היה הסידור הבלוי, הנושן וחסר החן החיצוני שעבר בירושה לצאצאי הכהן הגדול מאחיו מרן החפץ חיים ז"ע. ככל שמדובר היה בייחוס או פיסת היסטוריה מרשימה, לא היה לו לסידור זה מאומה. אם מדובר בשווי כספי כזה או אחר, סביר להניח שאף סוחר לא היה מעריך אותו אף לא בפרוטות.

אולם למרות הכל, הכתמים שתפסו שטח נרחב בין דפי הסידור והקמטים שנוצרו כתוצאה מרטיבות עתיקת יומין, הדיו שהיטשטש בעמודים רבים והקמטים הרבים שעיטרו את הסידור, משכו את עינו של נכד החפץ חיים ועוררו את סקרנותו.

על הסידור הקטן רשום היה בכתב יד ילדותי שם אמו של החפץ חיים, היות ואמו - כמקובל בקרב בנות ישראל הכשרות והחסודות באותם דורות - לא ידעה קרוא וכתוב, והיא ביקשה אפוא מבנה הפעוט שיכתוב עבורה על הסידור את שמה.

בירור קצר אצל אמו, בת החפץ חיים, העלה כי אכן - אין ולא היה כרוך בסידור זה אף סיפור יוצא דופן, אין היסטוריה נוצצת מאחוריו ולא ידוע על אף עובדה מיוחדת ואודותיו, מלבד העובדה שסידור זה עבר לידי בת החפץ חיים מסבתה - אמו של רבם של ישראל.

פנינה לשבת

מבית מדרשם של רבותינו

"וַיְהִי בַיָּמִים הָרִבִּים הֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּאָּחֲזוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֶבְדָּה וַיִּזְעְקוּ וַיַּעֲלֵל שְׁעֵתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֶבְדָּה" (ב. כג).

לשון הכתוב נראית מעט תמוהה. לכאורה היה נכון לכתוב: 'וַיִּאָּחֲזוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּזְעְקוּ מִן הָעֶבְדָּה', ואילו הלשון הכתובה המציבה את המילה 'וַיִּזְעְקוּ' בנפרד - אומרת דרשני.

בנוסף יש להבין, על מה ולמה נדרש לשוֹב ולומר פעם נוספת בסוף הפסוק: 'וַיַּעֲלֵל שְׁעֵתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֶבְדָּה'. הלא כבר נאמר קודם לכן כי אנתחם וזעקתם היתה על העבודה?

אלא, מבאר ה'כלי יקר' כי שתי כתות היו במצרים, בין היהודים אשר נאנקו וסבלו תחת עול מצרים הנוגשים אותם. כל כת נקטה בגישה שונה, ועל שתי כתות אלה מדבר הפסוק.

היו את אלה שטורח עבודת הפרך והייסורים שהיו מנת חלקם הביאו אותם לזעוק ולהתחנן לפני הקב"ה שיגאלם מצרתם.

מנעל בבית הכנסת

בין ביתו של אדם לבית הכנסת - כשם שבביתו אינו מקפיד שלא לצעוד במנעליו, כך גם בבית הכנסת אין סיבה להקפיד על כך. לעומת זאת בבית המקדש אין הדבר משום כבוד אלא משום יראת המקום, כך שאף אם אין הדבר נוגד את כבוד המקום עדיין נדרש להסיר געליו מפני היראה.

כך אכן פסק הרמב"ם (הלכות תפילה יא, י): 'מותר לאדם ליכנס לבית הכנסת במקלו במנעלו'. אולם המאירי (בית הבחירה ברכות שם) מציין כי ההיתר תקף אך ורק לחלל בית הכנסת עצמו, אולם הנכנס להיכיל בו מונחים ספרי התורה [ככל הנראה כוונתו למצב בו נדרש להיכנס לשם כדי לקן דבר-מה וכדומה], עליו לחלוץ מנעליו טרם שייכנס.

מילתא חדת"א
פני תפילה מלוקט מדברות קדשו ותורתו של
האדמו"ר רבי דוד חי אביחצירא שליט"א

הכנה לתפילה ולמצוה

בשולי הדברים יש להוסיף שההכנה למצוה, לתפילה וללמוד התורה, מלבד מה שעל ידה נשמרים מן המקטרגים המעפבים, היא דרך שמירה לתורה ומצוות עליהם נצטוונו לשמר מכל משמר, שאמרזו חכמים שההכנה כמוה כמלבוש למצוה, ויש להעמיס בדבריהם כי כמו המלבוש המגן מפני קר וצנה, כך ההכנה מגנה ומסוככת על התורה והמצוות שלא יאבדו בכוננות שלא לשמה. והכנה זו אינה דבר של זמן מסוים, אלא כל היום יש לו לאדם לעסוק ולהכין לבו ונפשו לקדשת התפילה התורה והמצוות, וכך יוכל לעסוק בהם לשמור ולהשמר הקדושה שבו שתהיה לה קיום נצחי.

כשם שקדם קיום כל מצוה צריך האדם להכין עצמו, להיות ראוי לקבל הקדושה היורדת עליו בקיום המצוה, כי כל מצוה תכליתה להשפיע קדושה לאדם כמו שאנו מברכים לפני המצוות 'אשר קדשנו במצוותיו', ועל ידי קיום המצוות זוכים אנו להתקדש בקדושתו יתברך. אלא שיש להכין תחלה פנים ראויים ושלמים לקבל בהם את הברכה והקדושה, שהרי 'לא מצא הקדוש ברוך הוא כלי מוזיק ברכה לישראל אלא השלום' (עוקצין פ"ג מ"ב), ופרש הרמב"ם רבי שלמה מרדאסקי ע"ה בתפארת שלמה (פר' ויגש ד"ה ויגידו): רצה לומר לעשות עצמו שלם וכלי להחזיק ברכה, כי באם לא כן לא עשה כלום, נמצא כי ענין ההכנה הוא כלי המחזיק המצוה ושיד. להמצוה, והכי נמי בענין התפילה שהיא חבור ודבקות בקדוש ברוך הוא, יש להקדים לה הכנה מעלה.

וכפי מה שמכנינים את הפנים בשלמות כד זוכים לקבל בהם את הברכה והקדושה. זהו טעם הברכה שמברכים טרם כל מצוה 'אשר קדשנו במצוותיו' שמכנינים אנחנו את עצמנו להתקדש בקדושה של מעלה, כדברי הש"ה הקדוש ע"ה (מס' תמיד נר מצוה): 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו, שפונת הברכות הללו הוא, שאנחנו מברכים לשמו יתברך על כל טוב אשר גמלנו, שטוהר וקדש אותנו במצוותיו הקדושות שהם קיום העולמות פנודו, ועל ידיהם אנו נקראים קדושים ונתקדש גופנו ונשמותינו, והם תכליתנו, לא זולת זה בשום ענין בעולם.

היא אינה נוגעת לזמנינו. בדומה לכך כתבו התוספות (ברכות שם ד"ה דאמר) כי מטרות תקנת הנוסח היתה מחשש סכנה, אולם הם נוקטים שהסכנה המדוברת הינה דווקא סכנת מוסיקים - ולפיכך המטרה היא כי אדרבה, יישארו כלל המתפללים יחדיו בבית הכנסת עד תום התפילה [בדומה לטעם תפילת 'מעין שבע' בליל שבת].

לצד העובדה שישודרה של תפילה זו כבר בתקנת רבנן סבוראי, כאמור, אולם במהלך השנים קמו עוררין על אמירתה וחלק מהפוסקים - הראשונים והאחרונים גם יחד, יצאו נגדה וטענו כי אין לנהוג כן באבודרהם (סדר תפילת ערבית) הובאה דעתו של רבי יצחק אבן גיאת, אשר התנגד לכך נחרצות משום שלדעתו הדבר סותר את סמיכות הגאולה לתפילה ומפסיק ביניהן. בעלי התוספות מנגד (ברכות שם) מתנגדים לדעתו, וטוענים כי ניתן לומר על תפילה זו את האמור (ראה לעיל תחילת המאמר) לגבי השכיבנו - שהיא כעין ברכת גאולה ארוכה. אמנם הרשב"א (תשובותיו סי' יד) מסכים עם דעתו ושולל בשל כך את אמירת תפילה זו.

הרשב"ם (הבא בספר המנהיג) מתנגד לכך אף הוא, אולם מסיבה שונה - לדעתו הדבר סותר את מנין ברכות קריאת שמע של ערבית אותם תיקנו חכמינו, ארבעה במספר ותו לא, ומוסיף עליהן ברכה חמישית.

לשתי הטענות האמורות נמצא פתרון כבר בימי הגאונים - להטמיע את נוסח התפילה הזו בתוך ברכת השכיבנו, ולחתום רק בסופה את חתימת ברכת השכיבנו. כך נהג אף הרמב"ם בסדר תפילותיו, כעדות בנו רבי אברהם (קובץ תשובות הרמב"ם נב ע"ב).

בחלק מהעדות בהן נתקבלה הנהגה זו של שילוב הברכה בנוסח השכיבנו, חתימתה שונה מהחתימה המקובלת ולשונה כדלהלן: "ברוך אתה ה' המולך בכבודו חי וקיים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ועל כל מעשיו".

למעשה, במהלך הדורות נמשך הדיון והתרחב, ועל אף הפתרונות האפשריים לא היה הדבר מקובל על כלל הפוסקים והיו רבים שהמשיכו להתנגד לכך נחרצות.

בנוסף עדות המזרח כמעט ולא נותרה עדה הנוהגת לומר זאת, מלבד יהודי מרוקו ובנוסף התימני-בלדי [בנוסף האחרון משלבים זאת בברכת השכיבנו], ואילו בקהילות אשכנז - מלבד דעת הגאון מוילנא ששלל זאת בתוקף, דווקא נמשכה והתקבלה אמירת הנוסח עד לדורות האחרונים ממש. עם זאת, עליית תלמידי הגר"א ארצה הביאה לכך ששיטתו הוטמעה בציבור, וכמעט שאין בארץ ישראל קהילה המתפללת בנוסח אשכנז ואומרת תפילה זו.

במקהלות החסידים יש שנהגו לאומרה ויש שנהגו להימנע מכך, ועל כל פנים בחוץ לארץ נהגו רבים לאומרה אף בקהילות בהן אין אומרים זאת בארץ הקודש.

לענין הנוסח המדויק של תפילה זו, היות ומדובר בתקנה מאוחרת למדי נפוצים שינויי נוסחאות למכביר, כל עדה וקהילה והמקובל אצלה מדורות, ואין כאן המקום להאריך בהבדלי הנוסח בין עדה לעדה.

הצד השווה לכולם הינו ההתבססות על שמונה-עשרה אזכרות שם שמים, אשר כאמור זו סיבת תקנת התפילה.

תיקנו חכמי ישראל (ברכות ד, ב) להוסיף בברכות קריאת שמע של ערבית, לאחר ברכת 'אל ישראל', ברכה נוספת המתייחסת לזמן השכיבה ותנומת הליל: 'השכיבנו'. בנוסף, קבעו חז"ל כי היות והדבר מעוגן בתקנת החכמים - הרי שאין בכך משום סתירה לחיוב סמיכת גאולה לתפילה, ואין הדבר מפסיק ביניהם.

לצד אותה ברכה, בחלק מקהילות ישראל נהגו להוסיף את 'ברכת הפסוקים', הלא היא נוסח המכונה בעדות מסוימות 'ראו עינינו'; 'ברוך ה' לעולם' וכן 'המולך בכבודו'.

נידון רחב ביותר קיים לגבי עצם אמירתה, האם היא חלק מברכת השכיבנו ונוספת לה או שמא היא באה לאחריה כקטע תפילה נפרד ועוד, ועל כך במאמר הבא.

ראשית הנידון ויסודו - בהבנת הקביעה ההלכתית הבסיסית אותה קבעו חז"ל בנוגע לברכות קריאת שמע (ברכות יא, א): "בערב מברך שמים לפניו ושמים לאחריה, אחת ארוכה ואחת קצרה". כפי המשתמע מדברי המשנה, משמע שאין כלל ברכה נוספת או נוסח כלשהו לאחר ברכת השכיבנו.

יתירה מכך הדגישו והזהירו חז"ל (שם): מקום שאמרו להאריך - אינו רשאי לקצר, לקצר - אינו רשאי להאריך, לחתום - אינו רשאי שלא לחתום, שלא לחתום - אינו רשאי לחתום. הרי אומר - חז"ל שוללים מעיקרו כל שינוי מהנוסח אותו קבעו.

התמורה שחלה בענין זה החלה רק בשנים מאוחרות יותר, בתקופת הגאונים. מאותה תקופה ישנן עדויות אודות ברכה או קטע תפילה נוסף שיש לומר לאחר השכיבנו, וכעדות רב נטרונאי גאון (הובא בסדר רב עמרם גאון - סדר תפילת שבת) - יסודה של ברכה זו בהררי קודש והיא נתקנה על ידי רבנן סבוראי. מאידך, בספר המנהיג לרבי אברהם הירחי (תפילת הערב עמוד קיט) מובא כי דווקא חכמי המערב, קרי: חכמי ארץ ישראל, הם שייסוד תפילה זו.

דעה המשלבת את שתי השיטות הנ"ל מצאנו בבית מדרשו של רש"י (סידור רש"י ומחזור ויטרי - לתלמיד רש"י), כי אכן תיקונו חכמי בבל, אולם הם שלחו לחכמי יבנה שבארץ ישראל והם אלה שאישרו את הנוסח והביאו להטמעתו בנוסח התפילה.

בטעם התקנה, כתב רב נטרונאי גאון כי היות ונקבע להלכה ש'תפילת ערבית רשות' (ראה באריכות במדור זה - פרשת מקץ) אי לכך תיקנו נוסח זה. דבריו אינם מפורטים ונהיים דיים, ולשם הבנתם הוסיף רבי אהרן הכהן מלונגיל וכתב (אורחות חיים הלכות תפילת ערבית סימן ג): "ומשום דאקבע הלכה דתפלת ערבית רשות... מי שרוצה לילך - ילך, שמוציאין עצמן מתפילת ערבית באותם הפסוקים שברוך ה' לעולם, שיש בהם י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות שבתפלה [ראה להלן אודות הנוסח], הואיל ואינה חובה... וכל זה תקנו להקל מעליהם, כדי שלא יתאחרו בלילה בבית הכנסת מפני המזיקין, מפני שבתי כנסיותיהם רחוקים מן היישוב".

הרשב"א מביא נימוק זה (הידושי הרשב"א ברכות ד, ב), אולם הוא מסייג את הפטור המדובר וקובע כי אין נוסח זה נועד אלא לפטור מתפילת ערבית בציבור, בעוד שלאחר מכן היה על המתפלל להשלים תפילת ערבית ביחידות בביתו.

עוד כתב הרשב"א (תשובות הרשב"א סימן יד) כי תקנה זו נועדה אך ורק לעתות שמד בהם היתה סכנה מוחשית למתפללים בבית הכנסת המרוחק, אולם

פרשה למעשה
הלכות תפילה לאור הפרשה

כשנצטוו משה רבנו לבשר לעם ישראל את דבר הישועה, נענה ואמר (ה, ע): "לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי".

לתופעה זו של מגבלה מסוימת בדיבור, השלכה הלכתית של ממש.

כך אמרו חז"ל (מגילה כד, ב): אין מורידין לפני התיבה לא אנשי בית שאן, ולא אנשי בית חיפה, ולא אנשי טבעונין [שם מקום], מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין [היינו - הם הוגים את האות אל"ף בהגיית ע"ן, ולהיפך]. וכך אכן פסק הרמב"ם (הלכות תפילה ה, יב): "וכן העיילג, כגון מי שקורא לאל"ף ע"ן או לעי"ן אל"ף וכל מי שאינו יכול להוציא את האותיות כתיקונן אין ממנין אותו שליח ציבור".

בטעם הדבר נחלקו המפרשים. יש שכתבו שזהו משום כבוד הציבור, ואחרים סבורים שסיבת האיסור נעוצה בכך שהדבר מסיח את דעת המתפללים מהתפילה. אכן, רש"י נוקט שהטעם לכך הוא מפני שיתכן ותצא מכך תקלה - במקילים מסוימות בהן ישתמע הדבר חלילה כקללה (עיי' רש"י מגילה שם ד"ה מפני).

סדרא הצלותא

קווים היסטוריים לסידורי התפילה הקדומים

במסגרת מדור זה, לאורך פרשיות חומש בראשית סקרנו כמה וכמה סידורי תפילה קדומים אשר יסודותם בהררי קודש. זה המקום והזמן לעבור לנושא קרוב אך שונה במעט, והוא - תפילות קדומות אשר נתייסדו או נאמרו מפי אבות האומה.

דומה כי אין מתאים מאשר 'תפילת חנה' כדי לפתוח סדרה זו, ולו משום העובדה שחכמינו זכרונם לברכה הסיקו מתוכנה של תפילה זו והנהגת חנה בתפילתה כמה וכמה הלכות הנוגעות לכל יהודי בתפילתו.

חנה אשת אלקנה, כידוע, היתה חשוכת בנים במשך תשע עשרה שנים מרות. לאחר הציפייה, הייחול לפרי בטן והתקווה הרבה, הופיע מלאך ה' ובישר לה כי אכן תזכה לכך. כאשר אירע הנס וזכתה חנה להביא לעולם את שמואל הנביא, הביאה את רגש ההודיה העצום לבורא העולם שחנן אותה, בתפילה הפותחת במילים (שמואל א ב, א): **"וַתִּתְפַּלֵּל חַנָּה וַתֹּאמֶר עֲלֵץ לִבִּי בַּה' רָמָה קִרְנֵי בַּה'".** במסכת ברכות (לא, א) דרשו חז"ל תפילה זו כחומר, והתבטא האמורא רב המנונא: **"כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה [כמה הלכות גדולות ניתן להסיק מפסוקים אלה של תפילת חנה]."** חלק מההלכות נוגעות לתפילה, וחלקן להנהגה כללית ראויה.

בין השאר למדו מכאן שמוטל על המתפלל לכוון את ליבו, שיחתוך את הדיבור בשפתיו ושלא יגביה קולו בתפילתו. כך גם נדרש מתפילתה כי אל לו לשיכור להתפלל, ובמידה ועשה כן - הרי הוא כאילו עבד עבודה זרה חלילה. הלכה נוספת נלמדת מכאן, כי אין לשבת בתוך ארבע אמותיו של המתפלל.

במהלך הדורות הלכה והתפשטה אמירת תפילה זו על ידי כל מתפלל, בעיקר בקרב עדות המזרח, והיא כבר מוזכרת בשו"ת יוסף אומץ לחיד"א (סימן סו). בטעם אמירתה נאמר (עבודת התמיד לג, ב), על פי קבלה, כי "האומרו כורת החיצונים שמעכבים את התפילה כמו שסיימה חנה בתפלתה ה' יחתו מריביו".

ביאו לפניו - בדיעה

הברת קטעי התפילה - מתוך סידור שזו והדר

בטור ושלחן ערוך (א"ח א, ה) הובא כי טוב לומר מדי בוקר, טרם תפילת שחרית, את פרשת העקידה בה מתארת התורה את הניסיון הנורא בו עמד אברהם אבינו בעקידת יצחק.

זכות עקידת יצחק עומדת להם לישראל מאז ולדורות, וכתבו הפוסקים (פרישה ס"ק יג וט"ז ס"ק ד) שזו סיבת אמירת פרשה זו מדי בוקר, כדי להזכיר זכות כבירה זו שתעלה לרצון ותמליץ טוב על ישראל.

עוד הביאו בספרים (סדר היום - סדר שחרית של שבת ועוד) את דברי הזהר הקדוש (תיקוני"ז קלט, א) כי אין אף קרבן שיש בכוחו לכפר ולהציל ממיטה כמו עקידת יצחק, ובעת שאומרים פרשה זו עולה זכות ישראל לרצון וניצולים מפגעים רעים, עד כדי כך שיוצאת בת קול מן השמים ומכריזה את האמור בפרשה זו (בראשית כב, יב): **"אַל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה".**

טעם נוסף לאמירה זו הזכירו הפוסקים (פרישה וט"ז שם), כי בכך זוכה האדם לקבל כוחות מיוחדים לגבור על יצרו הרע ולקום נגד עצתו, והרי זה בבחינת זביחת היצר - כשם שמסר יצחק אבינו צווארו לשחיטה.

עוד כתב בסדר היום (שם), כי אנו מזכירים זאת כדי להעלות זכרון ההבטחה האלקית שנאמרה בפרשה זו (שם טו - טז): **"כִּי בָרַךְ אֲבִרְכָךָ וְהִרְבָּה אֲרֻכָּךָ אֶת זְרַעְךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם וְיִרְשׁ זְרַעְךָ אֶת שַׁעַר אֵיבָיו".**

בנוסף לפרשת העקידה עצמה, לאחריה נקבע נוסח תפילה ובו פסוקים רבים, והנוסח במקורו נלקח מברכת 'זכרונות' שבתפילת מוסף לראש השנה. יש שכתבו שאמירת תפילות אלה מיוסדת על העובדה שאף אברהם אבינו, כמובא במדרש (בראשית רבה נו, י) התפלל על בניו לאחר העקידה.

יה ושם

פסוקי שמות והטמון בהם

איתמר

"אֵלֶּה בְּרֻכָּב וְאֵלֶּה בְּסוּסִים וְאֵנְחָנוּ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ נִזְכִּיר" (תהלים כ, ח).

על פי פשוטו של מקרא, מתייחס הפסוק לתוצאה, וכוונתו ללמדנו שעל אף גבורתם הגשמית של אויבינו והקמים על נפשנו בבואם עלינו עם רכב וסוסים, מכל מקום מושיענו הקב"ה ומצילנו מידם מכה הזכרתנו לפניו.

אולם המלבי"ם מאיר כאן זווית שונה, נקודת מבט מיוחדת.

השבח הגדול בפסוק זה אינו רק מבחינת התוצאה, וכך גם העובדה שאנו באים בשם ה' לעומתם הבאים בסוס ורכב, אלא אדרבה - גם חלקו הראשון של הפסוק מהווה שבח והודיה להש"ת, על עצם העובדה שאנו זוכים לבוא בשם ה', ללא קשר לניצחון הסופי.

הפלא ופלא

שאלות וחיידות בבני הפרשה ומפרשיה

תשובות מגילון קודם פר' ויחי:
תשובה ב.

שם הזוכה בגיליון פר' וישלח:
הרב ישעיהו פיליפ, בית שמש

בברכת 'מגן אברהם' אנו מודים לקב"ה על כך שהוא 'גומל חסדים טובים'. בהדגשה זו - שחסדיו יתברך הינם 'טובים', הכוונה היא -

(א) שחסדי השי"ת אינם טובים רק לאדם עצמו, כי אם אף לסביבתו, ואין יוצא נזק לאחד כתוצאה מטובתו של אדם אחר.

(ב) רק חסדי השי"ת יכולים להיות טובים בתכלית השלימות, לעומת טובת בשר ודם שאינה יכולה להיות באופן מושלם אלא ייתכן שייגרם ממנה אף רעה.

(ג) חסדיו יתברך הינם טובים אף ברוחניות, כך שלא ייתכן מצב בו האדם זוכה לטוב גשמי הגורע מטובת רוחניותו ופוגע בה.

פתרונות יש לשלוח עד יום רביעי הקרוב
לכתובת מייל: m028039999@gmail.com

או בפקס 02-5385689 או ב'נדריים פלוס' - באר ישראל

על מנת להשתתף בהגרלה:

- יש לציין כתובת מודיקת וטלפון.
- לציין בראש הדף עבור חידון 'מקושרים'.
- בני חו"ל מתבקשים לכתוב כתובת (אדרעס) בארץ ישראל למקרה של זכיה, שישלח לשם.

בין שולחי התשובות תערך הגרלה על סידור מתיבתא (או על ספר אחר הקיים במלאי כפי שיקולי המערכת).

